

The feasibility of creating a web resource for popularizing the composer's audio-archive heritage among music lovers is proven. Such a resource should serve not only as a means of popularizing the work of B.-Yu. Yanivskiy among students, teachers and professional researchers, but also as a platform for preserving and updating little-known pages of Lviv musical history in the conditions of digital transformation of society.

Keywords: B.-Yu. Yanivsky; musical art; audio tapes; audio archival heritage; popularization; integration; musical works, digitization

References

1. Jokisipilä M. (2012). *The Internet and National Histories. Popularizing National Pasts*. New York. 1st Edition. Ch. 13, p. 23. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203182284> [Accessed: 12.04.2025].
2. Flašar M. (2016). *Twilight of Novelists: The Search for a Multidimensional Model of Contemporary Music Biography*. Available at: <https://surl.li/yqkndp> [Accessed: 12.04.2025].
3. Hrab U. B. (2023). Ukrainska muzyczna biohrafistyka: do problemy wyboru metodolohichnykh koordynat. *Ukrainska muzyka*, 2, pp. 18—26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-0926-2023-2-45>.
4. Pelekh Kh. M. (2023). *Rysy individualnoho stylu vokalno-khorovoi tvorchosti Bohdana-Yuriiia Yanivskoho*. D.Sc. Thesis : 025 "Muzychne mystetstvo", hal. znan 02 "Kultura i mystetstvo". M-vo osvity i nauky Ukrainy, DDPU im. I. Franka. Drohobych, pp. 192—218.
5. Yasiuk T. (2022). Populiarna kultura Lvova 60-kh rokov (na prykladi pisennoi tvorchosti Ihoria Khomy, Myroslava Skoryka ta Bohdana-Yuriiia Yanivskoho). *Humanitarnyi korpus*, 43, pp. 36—38. Available at: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36890/gum_43.pdf?sequence=1#page=36 [Accessed 10.04.2025].
6. Holubinka Kh. (2017). Postat Bohdana-Yuriiia Yanivskoho u svitli periodychnykh vydan. *Ukrainska muzyka*, 4, pp. 71—79. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrmuzyka_2017_4_10 [Accessed 9.04.2025].
7. Holubinka Kh. (2021). Mystetskyi vnesok Bohdana-Yuriiia Yanivskoho v ukrainsku ta svitovu muzychnu kultur. *Zeszyty naukowe Koła Doktorantów "Ucrainica": naukowe czasopismo recenzowane*. Warszawa, 1—2, pp. 83—94. Available at: https://naszwybor.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/Zeszyty_Ucrainica.pdf [Accessed 12.04.2025].
8. Kolubaiev O. (2012). Dzherela pisennoi tvorchosti Bohdana-Yuriiia Yanivskoho. *Studii mystetstvoznavchi: Teatr. Muzyka. Kino*, 3 (39), pp. 46—52.
9. Kolubaiev O. L. (2012). Formuvannia estradno-pisennoi tradytsii Halychyny v konteksti polikulturnoi vzaiemodii. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: Mystetstvoznavstvo*, 2, pp. 88—94. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUm_2012_2_17 [Accessed 18.04.2025].
10. Didukh L. V. & Kovtaniuk T. M. [uklad.]. (2021). *Otsyfruvannia audiovizualnykh dokumentiv Natsionalnoho arkhivnoho fondu: metodychni rekomendatsii*. Available at: https://srpi.archives.gov.ua/tmp/1446_1.pdf [Accessed 20.04.2025].
11. Dim Zvuku / RadioHarazh. (n. d.). *Facebook*. Available at: https://www.facebook.com/DimZvukuLviv/?locale=uk_UA [Accessed 26.05.2025].

Надійшла до редакції 14.07.2025

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.11\(352\).34-39](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.11(352).34-39)
УДК 002.1:09]'1917/1921':[015:061.1]](477)(091)(045)

Лариса Дояр,

кандидатка історичних наук, доцентка,
завідувачка Державного архіву друку
Книжкової палати України
arkhiv@ukrbook.net
<https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

Передумови революційних процесів 1917 р.: анатомія накопичення (на матеріалах видань із фондів Книжкової палати України)

Стаття є результатом історико-фондознавчого дослідження "Друковані видання доби революції та боротьби за збереження української державності (1917—1921 рр.): раритетні джерела з фондів Книжкової палати України", яке Державний архів друку проводить упродовж 2025 р. Під час книгознавчого дослідження застосовано метод контент-аналізу збережених у фондах установи книжкових, періодичних (журнальних і газетних), аркушевих, образотворчих, нотних, картографічних видань. Пропоновану розвідку присвячено питанням руйнації однієї з чотирьох європейських імперій, що існували до першої чверті ХХ ст. Спираючись на картковий репертуар "Каталогу книг спецзберігання" Книжкової палати України, авторка проаналізувала

окремі аспекти останніх років існування імперії Романових і висвітлила причинно-передумовні характеристики подальших революційних процесів, зокрема: другої російської буржуазно-демократичної революції (лютий 1917 р.), Української національно-демократичної революції (березень 1917 р.) і російської соціал-демократичної (пролетарської) революції (жовтень 1917 р.). Метою проведеного дослідження стало узагальнення матеріалів порічного (1917) фонду Державного архіву друку, визначення його актуальних контентів і введення в науковий обіг раритетних друкованих джерел із вітчизняної історії. Для проведення дослідження використано літературу, написану сучасниками, очевидцями та безпосередніми учасниками революційних подій минулого століття. Джерельну базу розвідки становлять наукові праці, полемічні трактати, мемуари, художні твори, видані на теренах України в 1917 р.

Ключові слова: видавництво "Друг народа"; друкарня С. В. Кульженка; видавниче товариство "Час"; монархія; імперія; династія Романових; Перша світова війна; буржуазно-демократична революція; національне самовизначення

Постановка проблеми. Минуло понад 100 років відтоді, як припинила існування Романівська імперія — унітарна за формою Російська держава, якою понад три століття правили монархи з династії Романових. Грандіозна подія спричинила низку епохальних зрушень, які докорінно змінили обличчя тогочасної Європи. Слід зазначити, що останніми десятиліттями як на науковому, так і на громадському рівнях країни-агресорки спостерігається глоризація царської родини. Сучасна Росія, забувши про злочини царату, відверто пишається своїми імператорами, а одному з них — Олександру III (1881—1894), якого називають "миротворцем", встановлено пам'ятник в анексованому Криму. Водночас друковані видання 1917 р. — останнього року царювання Романових — свідчать, що саме зусиллями самодержавного режиму було сформовано передумови всіх тогочасних революцій, охоплюючи Українські визвольні змагання.

Аналіз досліджень і публікацій. Події революційного 1917 р. висвітлено в літературі різного статусу й призначення. Проблему передумов і причин тогорічних революційних процесів розглянуто в різноманітних енциклопедичних виданнях, багатотомних академічних працях, колективних та одноосібних монографіях, тематичних збірниках документів тощо. Виразними досягненнями в зазначеному напрямі позначився Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, який випустив шеститомну "Політичну історію України. XX століття" (Київ, "Генеза", 2002—2003 рр.). Питання передумов і причини революційних подій 1917 р. розглянуто в першому та другому томах.

Мета статті — узагальнення матеріалів фонду 1917 р. Державного архіву друку; визначення його актуальних контентів і введення в науковий обіг раритетних друкованих джерел із вітчизняної історії; розширення уявлення про події, що спричинили революційні процеси 1917 р. як на теренах романівської імперії, так і на території України.

Реалізуючи зазначену мету, авторка опрацювала різноманітні видання зі спецфонду Книжкової палати України авторства дослідників і письменників столітньої давнини: наукові праці, полемічні й художні твори, епістолярії, спогади. Серед використаного нарративу є як відома, так і раніше не оприлюднена мемуаристика. Особлива цінність цих джерел полягає в тому, що вони уособлюють дух епохи, відтворюють події мовою очевидців і безпосередніх учасників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Унікальним джерелом для розкриття порушеної теми, на наш погляд, є раритетне видання книга "Останній самодержець. Історія життя і царювання імператора Росії Миколи II" [1]. Написана невідомим автором, книга вийшла за кордоном накладом 500 примірників і була передрукована харківським видавництвом "Друг народа" вже після зречення Миколи II. Сучасного читача видання вразило б хіба що окремими сюжетами, проте є одна суттєва деталь. Річ у тім, що під цією назвою книга вийшла за п'ять (!) років до Лютневої революції 1917 р.! Тобто на розі століть, ще до початку Першої світової війни і другої буржуазно-демократичної революції в Росії, дослідник трактував царювання Миколи II як епоху останнього самодержавного правління. Наврочивши занепад династії Романових, опозиційний письменник, по суті, передбачив подальший історичний розвиток Росії. Слід зазначити, що книгу написав обізнаний "у придворних сферах" автор. Небезпечність видання підтверджує факт його вилучення з обігу урядом. Тож небезпідставною є гордість харківського видавництва "Друг народа", яке у передмові зазначило, що передруковує текст без будь-яких купюр чи змін.

У загальному змісті книги найґрунтовніше змальовано епізод Ходинки — сумнозвісної історії, пов'язаної з коронацією Миколи II. Власне, після цієї події він і дістав прізвисько "Кривавий". Автор докладно описує причини трагедії, наводить прізвища чиновників, які стали вину-

ватцями жахливої загибелі кількох тисяч людей. У книзі, зокрема, йдеться про те, що тогочасний міський голова Москви Алексеев полюбляв безтурботне, веселе дозвілля, тож підготовку Ходинського поля, де мала статися коронація, переклав на плечі антрепренера імператорського двору, статс-секретаря й управителя справами П. Ріхтера. Останній товаришував з оберпрокурором Синоду Победоносцевим, а тому був впливовою людиною. Ріхтеру допомагав архітектор з добряче підмоченою репутацією: автор не називає імені, але зазначає, що він "нажився" під час перебудови Великого Петербурзького театру на приміщення консерваторії [1, с. 63].

Отже, зазначені особи, ігноруючи топографічні особливості місцевості й не засипавши численні "вовчі ями" на Ходинському полі, розмістили святкові ятки зі смаколикami, безпосередньо за ровами та пастками. Слід зазначити, що за традицією, окрім солодошів, на коронаціях дарували кухлі з імператорською символікою. Знаючи про це, столичні мешканці ще вночі почали збиратися на місце святкування. Півмільйонний натовп вже на ранок являв собою компакту людську масу, через яку, за висловом автора, "не пробилось б і гарматне ядро". Відсутність вітру довершила справу — люди почали непритомніти ще до початку заходу. Водночас нетерпіння й велике бажання отримати подарунки від імператора збуджували натовп. "Атака" на ятки із солодошami й кухлями перетворила присутніх на стадо: люди падали в ями, ковтали брудну воду з калуж і топилися, а непритомних миттєво затоптували в багноку. За офіційними даними, у тисняві загинуло 3 тис. осіб, але автор зауважує, що жертвами Ходинки стало не менше 8 тис. учасників. Усе поле було вкрито трупами із синіми від задухи обличчями, з розтросченими грудними клітинами, з яких через святкові сорочки стирчали поламані кістки... Та новоспеченому царю сумувати було ніколи — того ж вечора він поїхав на посольський бал. Ходинку загорнули землею, за припущенням автора, подекуди ще з ледь живими людьми, яких, ймовірно, можна було врятувати. Подію 14 травня 1895 р., коли через кухлі з царськими вензелями й портретами, що коштували 10 коп., загинули тисячі людей, письменник В. Короленко назвав "дурним знаком" для Миколи II [2, с. 18].

Про народні страждання, але з іронічним сарказмом і талановитою римою писав автор із колоритним псевдонімом "Дідусь Тарас". Зокрема, під час російсько-японської війни (1904—1905) цар замість могутньої зброї, що мала

зміцнити оборону, "надсилав у Маньчжурію ікони", а під час Кривавої неділі 9 січня 1905 р. так "пригостив" народну маніфестацію, що "тисяч п'ять небіжчиків відправили на погост спати" [3, с. 42]. Ганебна поведінка Миколи II спровокувала розгортання революційних подій 1905—1907 рр. — першими повстали матроси панцерника Чорноморського флоту "Князь Потьомкін Таврійський". Спогади учасників повстання у 1917 р. зібрав і видав І. Горелик [4].

Слід наголосити, що занепад імперії Романових автори XIX — початку XX ст. пов'язували і з іменами попередніх імператорів. Зокрема, про злочинну політику Миколи I-"вішателя" (1825—1855) щодо власного народу писав тогочасний історик Л. Шишко [5].

Досліджуючи цю тему, В. Короленко вбачав проблему "у відірваності царя від народних потреб" [2, с. 5]. До прикладу, Олександр II (1855—1881) почав правити як "народний цар", але згодом відокремився від підданих [2, с. 7]. Прірва між самодержцем і населенням була нездоланною. Більше того, селян, які зверталися до царя з проханням, кидали в тюрми. Письменник розповідає про селянина Радомишльського повіту Київської губернії Ф. Богдана, який не ймовірною хитрістю зумів потрапити до імператора та подати йому особисто петицію, після чого зухвальця схопили та відправили в непролазні хащі В'ятської губернії [2, с. 7—8]. Коментуючи своє життя, Ф. Богдан говорив, що він постраждав "за віру в царську правду". Отже, підсумовує В. Короленко, Олександр II, відмовившись від своїх юнацьких ідеалів, відірвався від народу й загинув сам.

Ще гіршим став його наступник Олександр III (1881—1894). Він не тільки знищив усе найцінніше, що залишилося від реформ батька, а й угледів біду в тому, що "мужики віддають дітей навчатися до гімназій" [2, с. 9]. Як наслідок, підписав ганебний закон "про кухарчиних дітей".

Справжнім ударом по авторитету монархії стали події 1891—1892 рр.: жахливий голод, а згодом холера, завезена із сусідньої Персії, довели злочинну неспроможність й аморальність імператорської влади. Призначені царем губернатори, "матусині синки", як їх називав В. Короленко, рятували лише власні життя: бакинський губернатор сховався від холерного ембріона в Кавказьких горах, саратовський губернатор дрейфував на пароплаві, а керівник Астраханської губернії, перш ніж накивати п'ятами, поставив у гирлі Волги сторожові судна, які не пускали у місто пароплави з Чорного моря й

Персії. Було затримано понад 400 суден, а в місті в цей час люди вмирили від спраги та голоду. Коли ж нарешті очікуваний пароплав прибув у порт Астрахані, то з'ясувалося, що на судні, замість хліба та води, транспортували труни! У шаленій люті астраханці призначили винуватцями лікарів і кинулися підпалювати медичні заклади та вбивати персонал [2, с. 11]. Ця історія сколихнула всю імперію: Росія чекала, що приволзькі губернатори дістануть справедливі судові вироки, проте вони отримали... "царські нагороди", а Олександр III у промові на честь 10-ліття свого правління похвалився, що роки його царювання пройшли "благополучно", чим здивував та обурих навіть найвище дворянство [2, с. 12].

Прийшовши до влади 14 листопада 1894 р., Микола II продемонстрував свій "демократизм": на урочистостях з нагоди початку його царювання не було поліції — захід охороняли лише військові, жандарми й двірники. Очевидці події були в захваті, віра в царя зміцнилася, адже "народна надія охороняла царя ліпше, ніж не-нависна народу поліція" [2, с. 12]. Та невдовзі прийшло розчарування: 19 січня 1895 р. Микола II виголосив тронну промову, написану ретроградом Победоносцевим, у якій запевняв, що охоронятиме основи самодержавства та не допустить земства (виборні органи влади на місцях. — *Л. Д.*) до втручання у внутрішнє управління. Під час промови Микола II зазнав особистого приниження: текст виступу хтось "турботливо" вклав у його кашкет, тому імператору довелося виголошувати промову, весь час у нього зазираючи [2, с. 14—15].

Критичну щодо російських монархів позицію письменника В. Короленка поділяв і тогочасний дослідник Г. Афанасьєв: порівнюючи російського царя з англійським королем, він писав, що "Яків II у 1688 р. і Микола II у 1917 р. опинилися в однаковому становищі. Їхні думки й почуття були ворожими до народоправства, виразником якого були Парламент в Англії та Дума в Росії... вони вносили у ці установи усю впертість своєї натури" [6, с. 12—13].

Відстороненість імператора від суспільства та його нагальних проблем поставила Росію на край прірви. І. Родштейн, який присвятив книгу волонтерам батальйонів смерті часів Першої світової війни, зауважував, що у країні запанували анархія та безлад, безвладність і беззаконня, а народні маси охопила "стихія розбещеності", через що "усі верстви суспільства розпалися" [7, с. 6]. Автор закликав "негайно рятувати батьківщину, не віддавати її Гріммам, Леніним, Троць-

ким, Зінов'євим, Богучарським, які, прикриваючись чистими ідеалами наукового соціалізму, одночасно брудними руками перекладають золото Вільгельма (мався на увазі тогочасний німецький імператор. — *Л. Д.*) у власні гаманці [7, с. 8]. І. Родштейн зазначав, що перемога над німцями потрібна "в ім'я порятунку батьківщини" [7, с. 27]. Вступаючи в полеміку з більшовиками, автор наголошував, що шлях до миру лежить через війну, а шлях до землі — через Установчі збори [7, с. 9].

Микола II, хоч і запізно, але усвідомив свої фатальні прорахунки у відносинах із громадянським суспільством. Неначе остання спокута сприймається його звернення до народу в тексті зречення на користь монаршого брата Михайла. У документі також містився заклик до народної громади допомогти "вивести Росію на шлях перемоги, благоденства і слави" [8, с. 17—18].

В імператорському правлінні й, напевно, не тільки російському, спостерігався парадокс: монархи, з одного боку, повністю ігнорували народні потреби, більше того, виявляли жорстокість до простих людей, а з іншого — у відповідь на свою байдужість очікували на щирі й безмежну любов підданих. І отримували її навіть у найскрутніші моменти — так би мовити, авансом. Саме так сталося під час війни Росії з Наполеоном у 1812 р., коли закріпачені селяни підіймалися "за царя-батьошку" з вилами та косами.

Утім, за століття ситуація докорінно змінилася. Огріхи царювання династії Романових на початок ХХ ст. стали очевидними для всіх, навіть неосвічених людей. Росія, що постійно воювала, вже у другій половині ХІХ ст. не відзначалася загальним суспільним піднесенням. Видатний діяч української культури М. Садовський, якому довелося брати участь у російсько-турецькій війні 1877—1878 рр., у своїх споминах зумів передати й панівні тоді настрої, й ставлення до імператорського правління. Наприклад, під час облоги Плевни солдати відверто голодували, тож збирали качани пшінки, пекли їх і гризли [9, с. 70]. Зранку раціон вояків обмежувався двома сухарями, і це на тлі червоного вгодованого обличчя великого князя Миколи Миколайовича (сина Миколи I. — *Л. Д.*), який "з радістю дивився на гарматне м'ясо, призначене для його слави" [9, с. 79]. Укладений Олександром II Сан-Стефанський мир (1878) М. Садовський назвав "езуїтським викрутасом", адже від турецької неволі визволили пригноблених болгарських "братів", а в Росії "від молдаванина до фіна на всіх языках все мовчало, бо благоденствовало".

І 30-мільйонному українському народові Емським указом царя (1876) того самого язика взагалі було "відрізано": повернувшись до Києва, М. Садовський на концерті М. Лисенка почув лише одну українську пісню "Дощик", та й ту виконували у французькому перекладі, бо "своєю мовою зась" [9, с. 84].

У фронтових записках російського солдата часів Першої світової війни (1914—1918) простежуємо апатію та суїцидальні настрої. Автор писав, що війна "через всю землю розкинулася і від неї лише одна дорога — у потойбічний світ, якби знати, яке там життя, давно б пішов..." [10, с. 71]. Вояк із болем оповідав, як козаки по-звірячому звалтували семирічну дівчинку, вона вже під другим нелюдем "мертвенька була", а його за спробу допомогти дитині жорстоко побили [10, с. 42]. Зі скорботою і жалем описував восьмирічного єврейського хлопчика, який залишився один із немовлям-братиком на руках, адже солдати вбили його матір, повісили батька, вчинили наругу над сестрою, закатававши до смерті [10, с. 66]. Вояка вразила історія, що сталася в Кам'янці, де у фортеці тримали нарече-

них, звинувачених у шпигунстві: напередодні страти дівчина попросила фарбу для волосся й щипці для завивання, адже хотіла востаннє сподобатися коханому [10, с. 68]. Водночас, на тлі такої тонкої сентиментальності, солдат спокійно розповідав про участь у мародерстві, адже вороги "дуже добре живуть" і мають речі, призначення яких йому навіть невідоме, тому під регіт офіцера, який мусив би заборонити такі дії, все згрібалось в ковдру для "подальшого з'ясування" [10, с. 46].

Висновки. Отже, спираючись на результати дослідження видань 1917 р. із фондів Державного архіву друку, можемо зробити висновок, що передумови революційних процесів 1917 р. було сформовано низкою внутрішніх (соціальна експлуатація, національні утиски, переслідування опозиції) і зовнішніх (імперіалістична політика, прагнення захопити нові землі) чинників. Невиліковною гангреною, що остаточно підточила здоров'я імперії Романових, стала Перша світова війна. Жорстока байдужість царів у ставленні до свого народу зрештою обернулася тотожною відповіддю, квінтесенцією якої стали революційні події 1917 р.

Список бібліографічних посилань

1. Последний самодержец. История жизни и царствования императорской России Николая II. Харьков : Друг народа, 1917. 64 с.
2. Короленко В. Падение царской власти. Полтава : Типография "Хуторянин" Полтавского общества сельского хозяйства, 1917. 32 с.
3. Дедушка Тарас. Правдивая история о русских царях (в стихах). Одесса : Техник, 1917. 48 с.
4. Горелик И. А. Потемкинские дни (воспоминания потемкинцев). Одесса : [б. и.], 1917. 15 с.
5. Шишко Л. Рассказы по русской истории в 3-х ч. Ч. 3. Одесса : Общее изд-во "Одесские новости" и "Труд", 1917. 93 с.
6. Афанасьев Г. Е. Английская революция 1688. Русская революция 1917. Киев : Типография С. В. Кульженко, 1917. 22 с.
7. Родштейн И. Россия на краю гибели. Киев : Республиканское издательство, 1917. 30 с.
8. Богданович Т. Великие дни революции 23.02—12.03.1917. Одесса : Типо-литография штаба округа, 1917. 24 с.
9. Садовський М. Спомини з російсько-турецької війни 1877—1878 рр. Київ : Час, 1917. 88 с.
10. Федорченко С. Народ на войне. Фронтовые записки. Киев : Издание издательского подотдела Комитета Юго-Западного фронта Всероссийского земского союза, 1917. 142 с.

Larysa Doiar,

PhD of Historical Sciences, Associate Professor,

Head of the State Printing Archive of the Book Chamber of Ukraine

Prerequisites of the revolutionary processes of 1917: anatomy of accumulation (based on printed materials from the collections of the Book Chamber of Ukraine)

The presented article is the final in the implementation of the historical and fund research study "Printed publications of the era of the revolution and the struggle for the preservation of Ukrainian statehood (1917—1921): rare sources from the collections of the Book Chamber of Ukraine", which was conducted by the State Printing Archive during 2025. This research raises the problem of bibliographic research carried out on the book, periodical (magazine and newspaper), sheet, fine art, sheet music, and cartographic publications stored in the institution using the method of their content analysis. The presented study is devoted to the issues of the destruction of one of the four European empires that existed until the first quarter of the twentieth century. Based on the card repertoire of the "Catalog of Specially Stored Books" of the Book Chamber of Ukraine, the author analyzes the last years of the Romanov empire and highlights the causal and preconditional characteristics of all subsequent revolutionary processes, in particular: the

second russian bourgeois-democratic revolution (February 1917), the Ukrainian national-democratic revolution (March 1917) and the russian social-democratic (proletarian) revolution (October 1917). The purpose of the research was to generalize the materials of the institution's damaged (1917) fund, establish its current contents and introduce rare printed sources from national history into scientific circulation. The research used literature written by contemporaries, eyewitnesses and direct leaders of the revolutionary events of a century ago. The source base of this study is scientific works, polemical treatises, memoirs, and works of art that were published in Ukraine in 1917.

Keywords: publishing house "Friend of the People"; printing house of S. V. Kulzhenko; publishing company "Chas"; monarchy; empire; Romanov dynasty; World War I; bourgeois-democratic revolution; national self-determination

References

1. *Posledniy samoderzhets. Istoriya zhizni i tsarstvovaniya imperatorskoy Rossii Nikolaya.* (1917). Khar'kov: Drug naroda.
2. Korolenko V. (1917). *Padeniye tsarskoy vlasti.* Poltava: Tipografiya "Khutoryanin" Poltavskogo obshchestva sel'skogo khozyaystva.
3. Dedushka Taras. (1917). *Pravdivaya istoriya o russkikh tsaryakh (v stikhakh).* Odessa: Tekhnik.
4. Gorelik I. A. (1917). *Potemkinskiye dni (vospominaniya potemkintsev).* Odessa: [b. i.].
5. Shishko L. (1917). *Rasskazy po russkoy istorii v 3-kh ch.* Ch. 3. Odessa: Obshcheye izd-vo Odesskiye novosti i Trud.
6. Afanas'yev G. Ye. (1917). *Angliyskaya revolyutsiya 1688. Russkaya revolyutsiya 1917.* Kiev: Tipografiya S. V. Kul'zhenko.
7. Rodshteyn I. (1917). *Rossiya na krayu gibeli.* Kiev: Respublikanskoye izdatel'stvo.
8. Bogdanovich T. (1917). *Velikiye dni revolyutsii 23.02—12.03.1917.* Odessa: Tipo-litografiya shtaba okruga.
9. Sadovskiy M. (1917). *Spomini z rosíys'ko-turets'koí vîyni 1877—1878 rr.* Kyiv: Chas.
10. Fedorchenko S. (1917). *Narod na voyne. Frontovyye zapisi.* Kiev: Izdaniye izdatel'skogo podotdela Komiteta Yugo-Zapadnogo fronta Vserossiyskogo zemskogo soyuza.

Надійшла до редакції 12.09.2025

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.11\(352\).39-47](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.11(352).39-47)
УДК 02(100+477):[098.3:614.841]:316.75(045)

Михайло Онищук,

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач відділу моніторингу книжкової
індустрії та медіа Книжкової палати України
zmi@ukrbook.net
<https://orcid.org/0000-0002-1340-1538>

Марина Ганечко,

старша наукова співробітниця відділу
моніторингу книжкової індустрії та медіа
Книжкової палати України
zmi@ukrbook.net
<https://orcid.org/0009-0001-6928-0376>

Полум'я над сторінками: спалена книга як мовчазна жертва ідеології

Статтю присвячено дослідженню багатоміжової історії знищення книг. Спалену книгу розглянуто не лише як результат фізичної втрати інформації, а і як трагічний символ ідеологічної боротьби та геноциду культурної спадщини. Проаналізовано причини та наслідки цілеспрямованого вилучення й знищення літератури в різні історичні періоди; наголошено на її значенні як об'єкта контролю, інструменту пропаганди та мішені для придушення вільнодумства.

Особливу увагу приділено символічній ролі спаленої книги як мовчазного свідка ідеологічної непримиренності, потужного заклик до захисту інтелектуальної свободи, культурного розмаїття, потреби збереження культурної спадщини.

Окремо розглянуто український контекст — від імперських заборон і радянської цензури до сучасного знищення бібліотек під час війни. Висвітлено традиції опору та відродження: від самвидаву до цифрового збереження літературної спадщини. Констатовано, що книга в українській історії постає символом гідності й культурного спротиву.

Наголошено на потребі осмислення наслідків втрат бібліотечних фондів та актуалізації завдання збереження культурної пам'яті в сучасному інформаційному просторі.